

שמעתא עמיקתא

גליון תרנ"ט | פרשת דברים | תשפ"ה | קהילת חניכי הישיבות | רמות ב' | ירושלים תוכב"א

הלכות מצויות לתשעה באב החל במוצאי שבת

ערב תשעה באב

רחיצה בערב שבת חזון שחל בערב ת"ב

חפיפת הראש, ופניו ידיו ורגליו מותרים אף בחמין (למי שרגיל בכך בכל שבת) אפי' חל ער"ש של חזון בערב ת"ב ומי"מ בזה יזהר לכתחלה שיהיה קודם חצות, ובדיעבד גם אחר חצות מותר. [ביאור הלכה (סי' תקנא על סעי' טז ד"ה בחפיפת)].

לטייל ערב ת"ב

אין לטייל בערב תשעה באב. [רמ"א (ססי' תקנא)]. מחצות היום. [משמעות השעי"ת שבסמוך. ובפמ"ג (ססי' תקנא במי"ז) מסתפק האם כל היום אסור]. ואם חל ביום ראשון אסור לטייל בשבת מחצות. [כן מוכח מהשעי"ת (סי"ק ח). ועיי"ש שאם חל בשבת לא יטייל כל היום]. ואף למקילים במנהגי אבלות בשבת (עיי' להלן), מכל מקום בזה מודים שאסור. [כה"ח (אות כ) ע"פ הברכ"י. דעת האור לציון (חי"ג פכ"ט אות יח) להקל לנוהגים כהשו"ע שאף דברים שבצנעה אינם נוהגים בשבת זו]. ומכל מקום בהליכה לבית קרוביו להתארח בסעודת שבת אין איסור. (ועיי' לקמן לענין להתארח בשבת שחל בה ת"ב). [כן משמע מהפוסקים שלא אסרו להתארח אצל אחרים בשבת זו, בפרט באלו שהתירו להתארח אף בסעודה שלישית]. ונראה שמותר לקחת את הילדים הקטנים לגינת שעשועים וכדומה על מנת להעסיקם, ואין זה בכלל טיול כי לצורכם הוא עושה.

שבת חחל ערב התענית דיני התפילות

תחנון וצדקתך

אין אומרים תחנון ערב תשעה באב במנחה, משום שנקרא "מועד". [ואם חל בשבת, לא אומרים "צדקתך", שו"ע ורמ"א (סי' תקיב סעי' יב)].

אב הרחמים

אומרים אב הרחמים (אף אם חל תשעה באב בשבת). [מ"ב (סי' תקיב סי"ק ז). ועיי"ש בשם הפמ"ג (סי' תקנט) דג"כ מוזכרין נשמות אותן הנוהגין להזכיר בכל שבת].

פרקי אבות

לדעת הסוברים שאין ללמוד בשבת ערב תשעה באב (עיי' בזה להלן), אין אומרים פרקי אבות. אמנם לדעת המקילים בזה יש לאומרו. [רמ"א (ססי' תקנא) ומ"ב (סי"ק ט-י)].

דיני אבלות

לימוד תורה לאחר חצות

יש אומרים שבשבת שהוא ערב ת"ב, או שחל ת"ב בשבת ונדחה, אין ללמוד אחר חצות היום, אלא בדברים המותרים גם בת"ב. [רמ"א (סי' תקנא סעי' ב). ועיי"ש במ"א (סי"ק ז) בשם מהר"ם מלובלין הטעם להחמיר בת"ב שחל בשבת רק מחצות ולא מחמירין משום דברים שבצנעה. ועיי' בחת"ס [או"ח סי' קנו] שכת' שהטעם דאסור הוא משום דכל מה שלומד מחצות ואילך עדיין מחשבתו עליו והרהורו גבי' בלילה ונכנס לאבל כשהוא שמה, אי"כ גם שבת אחר חצות אסור שאיננו משום אבילות דעצמו אלא משום לילה שאחריה ומשו"ה נוהג גם בשבת כני"ל]. ויש מקילים בזה אפי' כשחל ת"ב בשבת. וכן עיקר. [מ"ב (סי"ק ז). ועיי' בשד"ח (מע' בהמ"ס סי' ב אות ד). שו"ר שדעת החזו"א (ארחות רבנו ח"ב עמ' קלו) להחמיר בזה].

שיעור הנמטר לרבים (ואבות ובנים)

י"א שאפילו לדעת הסוברים שאסור ללמוד שאר הדברים לאחר חצות, בשיעור הנמטר לרבים מותר משום אבלות בפרהסיא. [דברי יציב [או"ח סי' רמא]]. וכמו כן אין להימנע מלהשתתף במסגרת הלימוד של אבות ובנים כי קשה ללמוד עם ילדים דברים המותרים בת"ב ואם לא ילמדו כהרגלם יבואו לידי ביטול תורה. [הגרש"א זצ"ל (תורת המועדים אות ה)].

שנים מקרא ואחד תרגום (למחמירים לעיל)

אף למחמירים ללמוד רק דברים המותרים בת"ב בשבת אחר חצות, רשאים לומר שנים מקרא ואחד תרגום. [קשו"ע (סי' קכה אות ד)].

חל מילה בשבת שהוא ערב ת"ב

אם חל מילה בשבת שהוא ערב ת"ב (או שחל בו ת"ב), יעשה הסעודה קודם מנחה. [מ"ב (סי"ק כג)]. ויכולים לומר בסעודת שעושים לכבודה, זמירות שבת הרגילים והפיוט י"ום ליבשה" הנהוג, אבל אין לשיר יותר מזה. [הגרש"א זצ"ל (שם הגה 38)].

שבת חתן

המתחתן לאחר ת"ב ושבת חתן שלו חל בשבת שחל בו ת"ב, י"א שיקדמו העליה לשבת הקודמת. [הגר"י"ק זצ"ל (ארחות רבנו ח"ב עמ' קמז)]. ומי"מ למעשה יש להורות לעורכה בשבת זו כרגיל, שלא לנהוג אבלות פרהסיא, ויעלה החתן לתורה כרגיל ויזרקו עליו מיני מתיקה ויזמרו כנהוג, וכמו"כ יערכו קדושא רבה אחר התפלה כנהוג (אבל בשעת הקידוש יש להמנע משירה כי בזה אין משום אבילות בפרהסיא). [הגרש"א זצ"ל (שם אות יא והגה 38)].

זמירות שבת

זמירות הקבועות בסדורים ורגילים לזמרים בשאר שבתות השנה יזמרום גם בשבת זו בלי שינוי, אף בסעודה שלישית. [הגרש"א זצ"ל (שם הגה 32)]. ואפי' מי שאינו רגיל לשיר כל שבת יכול לשיר בשבת זו. [אג"מ [או"ח ח"ד סי' קיג]].

סעודת המפסקת בת"ב שחל ביום ראשון או בשבת ונדחה

אם חל ת"ב בא' בשבת, או שחל בשבת ונדחה לאחר השבת, אוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת ומעלה על שלחנו אפי' כסעודת שלמה בעת מלכותו. [שו"ע (סי' תקנא סעי' י)]. מיהו צריך להפסיק קודם השקיעה. [רמ"א (שם) ומ"ב (סק דז)].

קיבל התענית בלב

אם חל ערב התענית בשבת, אפי' גמר בדעתו שלא לאכול עוד, כיון דאסור להראות עינוי בשבת מסתמא לא נתכוון להפסיק לשם תענית, ורשאי לאכול. [שע"ש (סי' תקב אות ז)].

משיעורי

הרה"ג הרב יוחנן בורגר שליט"א

מו"ץ וראש כולל הוראה רמות

הכנות לצורך הצום

לאכול ולשתות יותר מהרגיל בסעודה שלישית

ערב צום ת"ב שחל להיות בשבת מותר לאכול ולשתות יותר מהרגלו בשאר שבתות אף שניכר הדבר שעושה כן משום התענית שלמחר. [הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ב פל"ד אות יז וח"ג פ"ע אות ז) ועוד]. מ"מ אין לומר בפיו שעושה כן משום התענית. [הגר"ש"א זצ"ל (שם) ועוד].

קלי צום

י"א שמותר לקחת כדורי "קלי צום" ע"מ להקל על הצום שבים ראשון. [עיי' בצ"א (חי"א סי' לו אות א) משום שכל שאין מרפא שום מחלה ואינו מחזק המוג ומטרתו רק לשמור שלא יחלש וכדו' מותר. וכן פסק בעל שו"ת מחזה אליהו (קובץ קול התורה חוברת א עמ' נט) עיי"ש טעמון]. אלא שיש מצריכים לערב אותם במאכל ומשקה המוכן מערב שבת. וי"א שאע"פ שלעשות כן עדיף, מ"מ אם לא עשה בדיעבד רשאי לקחתה. [בעל השבט הלוי (מבית לוי חי"ג עמ' נב אות יד). ועיי' בגליון רס"ח]. ויש מתירים דוקא באופן שאם לא יקח יפול למשכב בצום. [הגרש"א זצ"ל (שולחן שלמה שם הגה על סי"ק א)].

מוכרה לקחת כדורים לרפואה בשבת או בת"ב

יש אומרים שמי שמוכרח לקחת כדורים לרפואה, אלא שיכול לקחתם בשבת שלפני ת"ב יש בת"ב שנדחה עם קצת מים, יקח בת"ב שנדחה, ולא בשבת. [שבט הלוי (חי"י ססי' פד)]. מחמת קדושת תופסת שבת, דלא כהגרש"א זצ"ל (שש"כ פכ"ח הגה קפט) דאם אפשר ילבש את נעלי בד בביתו

ההולך לבית הכנסת מבעוד יום אין לו להביא עמו נעלי ת"ב או ספר קינות משום איסור הכנה. ואם לומד עם הספר קינות קצת ביום שרי (ויקחם בצנעא. ובתנאי שאין חשש איסור הוצאה). אבל אין לנעול נעלי בד מבעוד יום, כיון שניכר בהם שלובשם לצורך חול.

[עיי' במסגרת השלחן (לחם הפנים סי' קכה). וכן דעת הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ב פל"ד אות יז וח"ג פ"ע אות ו). וכן פסק השש"כ (פכ"ח אות פה). ועיי' עוד בארחות שבת (פכ"ב אות קפו והגה קפה)].

ליל ת"ב שחל במוצ"ש

פשיטת כנני שבת והליצת הנעלים

ת"ב שחל במוצ"ש י"א שהמנהג לחלוץ הנעלים לאחר ברכו מלבד שי"ץ שחולץ קודם ברכו (אחר אמירת ברוך המבדיל וכו'). [רמ"א (סי' תקנא סעי' ב). וכת' בשלמת חיים (סי' שמ) שאע"פ שברכו בבכה"נ הוא אחר צה"כ מעיקרא כך קיבלו תב"א שעכ"פ לענין נעילת הסנדל כל עוד שלא אמרו ברכו אינם חולצים מחמת קדושת תופסת שבת, דלא כהגרש"א זצ"ל (שש"כ פכ"ח הגה קפט) דאם אפשר ילבש את נעלי בד בביתו מיד בצה"כ]. ורבים נוהגים לחלוץ נעלים אחר צאת השבת ולאחר מכן הולכים לבהכ"נ. ועיין בסמוך.

התחלת דיני אבלות במוצ"ש שלאחר התענית

אע"פ שאיסור אכילה מתחיל מיד לאחר השקיעה. [רמ"א (סי' תקנב סעי' ז) ומ"ב (סק דכז)], מ"מ אין לנהוג דין חליצת הנעלים עד שתחשך. [חי"א (כלל קלו אות א) ושלמת חיים (סי' שמ). והאור לציון (חי"ג פכ"ח אות ד) דס"ל שיש לחלוץ מיד אחר השקיעה]. וכן הדין לענין פשיטת בגדי שבת. וישיבה ע"ג פרקע. [הגר"י"ק זצ"ל (יד לביה"מ פכ"ג אות ד וז) ושש"כ (פס"ב אות לט והגה פח)]. ויש להורות לנהוג דינים אלו, חצי שעה לאחר שקיעת החמה ואז ילבש בגדי חול ונעלי בד. [הגרש"א זצ"ל (שש"כ פכ"ח הגה קפט והליכ"ש פט"ו אות יב). ועיי' בשלמת חיים (סי' שמ)].

צאת הכוכבים של ר"ת

הנוהגים לענין זמן צאת השבת להחמיר כדעת ר"ת (ולא מעיקר הדין), ינהגו דיני חליצת המנועלים והחלפת הבגדים ושאר מנהגי אבילות מיד בצאת השבת כדעת הגאונים (דלא כר"ת). [הגרש"א זצ"ל (פט"ו הגה טו) וספר ת"ב שחל ביום א' (לגר"ש דבליצקי אות לט). ועיי' במעני"ז (חי"ז סי' רנו)].

הבדלה במוצ"ש שחל ערב ת"ב

אף כשחל ת"ב במוצ"ש תקנו חז"ל להבדיל. [שו"ע (רסי' תקנא)]. וע"כ במוצ"ש זה כשרואה הניר מברך ברכת "יבורא מאורי האש", ואין מברך על הבשמים. [שו"ע (שם)].

מתי מברך על האש

יברך על האור קודם שקורין איכה, כי כתוב שם "במחשכים הושיבני". ואם שכח לברך יברך אח"כ בלילה כיון שהחיוב עדיין עליו. [מ"ב (סי"ק א)]. וכשמברכים על האש בבית הכנסת לכתחלה א' יברך עבור כולם, וישבו המוציא והיוצאים יד"ח בשעת הברכה. [מ"ב (סי' ריג), ביאור הלכה (ד"ה על), הגרש"א זצ"ל (שם פט"ו הגה כה) והשש"כ (פס"א הגה מד)].

הבדלה בתפלה

ליל ת"ב מבדיל בתפלה, ואם טעה ולא הבדיל בתפלה א"צ לחזור כיון שיבדיל על הכוס במוצאי ת"ב. [מ"ב (סי"ק ב)]. ומי"מ לא יעשה מלאכה עד שיאמרו המבדיל בין קדש לחול. [עיי' מ"ב (סי"ק ב)].

הבדלה בתפלה לנשים

נשים המתפללות תפלת ערבית במוצ"ש צריכות להבדיל בתפלה. ואם לא הבדילו, לא יעשו מלאכה עד שיאמרו המבדיל בין קדש לחול. [מ"ב (סי"ק ב)]. ואישה שאין דרכה להתפלל מעריב, אף במוצ"ש זו אינה חייבת להתפלל (אלא תאמר ברוך המבדיל כו' כנ"ל). [הגרש"א זצ"ל (שם פט"ו הגה 52)].

נשים בסוכת הניר

יש מסתפקים האם נשים חייבות לברך על הניר, ועל כן עליהן להמנע מלברך, אלא תצא יד"ח על ידי אחר. [עיי' בביאור הלכה (סי' רצו על סעי' ח ד"ה לא)]. ויש סוברים שנשים מברכות על הניר. [אג"מ (חי"ב סי' מז אות ב), הגרש"א זצ"ל (שש"כ פס"ב הגה צח) והגר"ש"א זצ"ל (קע"מ הנהות הגרח"ק זצ"ל פ"ז אות אלא)]. והחוששים לדעת המחמירים, בעלה יברך על הניר בביתו ע"מ להוציאה יד"ח, ולא בבית הכנסת. [הגרש"א זצ"ל (שם הגה כב ושש"כ פס"ב הגה צח)].

הבדלה לפטורים מהצום

עיי' בזה להלן.

ת ש ע ה ב א ב

ת"ב אסור באכילה, בשתיה, בסיכה, תשה"מ ובנעילת הסנדל. וכל מי שאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה. ^[שוי"ע (ססי תקנד)].

זמני הצום

ת"ב לילו כיומו לכל דבר, ואין אוכלים אלא מבעוד יום, ובין השמשות אסור כיוה"כ. ^[שוי"ע (סי תקנ סע ב)], בין בכניסתו ובין ביציאתו, אלא שאין צריך להוסיף. ^[מ"ב (סי"ג א)].

אכילה ושתיה

שיעור אכילה

שיעור אכילה בתעניות (שאם אכלו אינו נחשב מתענה), י"א שהוא ככותבת. ^[ביאור הלכה (סי תקנז)]. וי"א שהוא כזית. ^[כן משמע לכאזי מהשו"ע (רסי תקסח). וכן פסק המהר"ם שיק (ארו"ח סי רפט). וכ"כ בשבט הלוי (ח"ד סי נ ד"ה ובאמת ורח"ח סי קכח)]. **ומסתבר כדעה הראשונה**. ^{[הגרשז"א זצ"ל (שם פ"ג סוף הגה ט) דלא מסתבר שהחמירו חז"ל יותר מיוה"כ. ועי' בשד"ח (מעי' בהמ"צ סי ב אות טו) שחלק מאה דהשו"ע הנ"ל. ועי' במועד"ם וזמנים (ח"ה סי שלג)].} מ"מ לכל הדעות אסור לאכול או לשתות אפי' משהו. ^[מ"ב (סי תקסח סי"ק ה)].

שיעור שתיה

שיעור שתיה בתעניות (שאם שתהו אינו נחשב מתענה) הוא מלא לוגמיו. ^[שוי"ע (סי תריב סע ט) לענין יוה"כ. וכ"כ המ"ב (סי תקסו סי"ק ה) לענין שאר התעניות].

טעה ואכל

מי שטעה ואכל באחד מהתעניות צריך להשלים התענית ואינו צריך להתענות יום אחר. ^{[מ"ב (סי תקמט סי"ק ג). ועי' בכה"ח (אות ז)].} ועליו עוד משי"כ בחלי מצויות לתעניות – גליון רכ"ו.

דברים המותרים והאסורים לבלוע בצומות

שיירי אוכל שבין השיניים

אסור לבלוע בתענית שיירי המאכל שבין השיניים שמלפני התענית. ^[עי' בזה באורך בשמעתא עמיקתא גליון ק"ז]. ועי' עוד בבן איש חי (צו אות ח) לענין חמץ שכתי' דערב פסח ינקח שניו בחתיכת עץ דקה שלא ישאר חמץ בדוק שם, ועי' עוד בחקר הלכה (ח"ב אות ח סי"ק כו) ובשכיל עבדי (ח"ה ארו"ח סי ג)].

בליעת רוק

מותר לבלוע רוק, כיון שאין כוונתו כלל לשתיה. אבל אם כוונתו לשתיה אסור. ^{[מ"ב (סי תקסו סי"ק יט)].} ומי"מ כל זה ברוק שגלגל בפיו, מיהו כל זמן שאינו מגלגלו בפיו מותר בכל גוונא. ^[הגרשי"א זצ"ל (הל' ומנהגי בהמ"צ פכ"ב אות כ בהגה)]. וי"א שאין איסור כלל לבלוע רוק אפי' ביוה"כ. ^[חזו"א (דינים והנהגות פ"כ אות ט). ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ח].

רהיצת הפה

אין לרחוץ הפה בתענית, ובמקום צער גדול יש להתיר אפי' בת"ב, (אבל לא ביוה"כ), ויזהר לכפוף ראשו ופיו למטה שלא יבוא לידי בליעה. ^{[שוי"ע (סי תקסו סע ג) ומ"ב (סי"ק יא)].} ומותר לשטוף הפה ב"מי פה" שאינם ראויים לשתיה, אך לא ישטוף את פיו אחי"ז במים רגילים (אולם ביוה"כ אסור לשטוף במי פה). ^{[הגרשז"א זצ"ל (אשרי האיש פס"ז אות ח). ועי' במנחם (ח"ד סי קט)].}

טעימת תבשיל

אסור לטעום תבשיל בת"ב אפי' פולטו. ^[שוי"ע (רסי תקסז)]. (ולענין שאר הצומות, עי' בגליון רכ"ו).

כירך על מאכל וזוכר שהיום תענית

אם טעה ויברך על מאכל וזוכר שהיום תענית לא יטעמנו (ויאמר בשכמל"ו). ^[שבט הלוי (ח"א סי יד, סי ר ורח"ה סי כד. ועי' משי"כ בזה בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון כ"א)].

עישון

י"א שאסור לעשן אפי' בת"ב. ויש מקילין. וע"כ מי שדחוק לו שמורגל בו ביותר יש להקל אחר חצות בצננא בתוך ביתו. ^{[מ"ב (סי תקנה סי"ק ח) והגרשז"א זצ"ל (שם הגה 21)].} ומי"מ יש להיזהר מעישון בכל ימות השנה. ^[אג"מ (יו"ד ח"ב סי מט)].

נטילת תרופות וגלולות

חולה שאין בו סכנה

חולה שאין בו סכנה (וחולה קצת בת"ב דחוי), כיון שאינו חייב להתענות (כמבואר להלן) רשאי לקחת תרופות כדרכו.

הסובל מכאב ראש

הסובל מכאב ראש במשך הצום רשאי לבלוע משכחי כאבים להוריד הכאב. ועי' לקמן לענין אופן הבליעה. ^{[הגרשז"א זצ"ל (אשרי האיש פס"ז אות ט) ועי' לקמן. ואם נחלש כל גופו בכלל חולה שאב"ס הוא רשאי לקחת תרופות, עי' בשו"ע בסי' שכ"ח, וכ"כ בששי"כ (פלי"ד אות ג)].}

לקיחת כדורים להמשך טיפול וכדו'

מותר לקחת גלולות שאין להם טעם ערב בצומות, כשיש צורך בכך, אפילו לאדם שאינו חולה, וכגון הצריך לקחת תרופה להמשך טיפול. ^{[הלכות קטנות (ח"ב סי צו) הובא בבאר היטב (סי תקסז אות ז) אפי' אינו חולה כלל. ועי' בשבט הלוי (ח"י סי פא). ועי' בזה באורך בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ה. ועי' בכה"ח (סי תקנד אות לד) ובצ"ח (ח"י סי כה פכ"ב)].}

תרופות שיש להם טעם ערב להיך

היתר הנוצר לענין לקיחת תרופות וגלולות למי שאינו חולה, הוא דוקא כשאין להם טעם ערב. ^{[כן מבואר בהלכות קטנות הנ"ל ודעמינה ובהכ"ח (סי תקנד אות לד)].} ואם יש להם טעם ערב יכול לערב בהם דבר מר (באופן שאינו פוגם יעילות התרופה) ולבלוע, ואם לוקח גלולה שטעמה ערב יעטפנה בנייר דק. ^{[הגרשז"א זצ"ל (שם פ"ג אות ג)].} וכמו כן ניתן להמיס התרופה בקצת מים (אם אינו פוגם יעילות התרופה) ולבלוע, כי באופן זה אין המים ראויים לשתיה.

לקיחת גלולות ותרופות באמצעות משקה

מי שאינו בכלל חולה הרשאי לאכול בתענית, אסור לו לבלוע תרופות על ידי משקה, ועל כן יש לו לבלעם לבדם או על ידי בליעת רוק. (אא"כ היא תרופה שלא ניתן לקחתה על קיבה ריקה או שאסור לקחתה ללא אמצעות משקה). אם אינו יכול לבלוע ללא מים, מותר לבלוע התרופה על ידי שיערב במים דבר מר עד שאין בהן הנאה לחיך לו ולרוב בני אדם, כגון תה חזק (ללא סוכר). ^[הגרשז"א זצ"ל (יוה"כ פי"ה אות ח ובגהה). הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש חי"ג פכ"ג אות ג) והאור לציון (שם) לענין חולה שאב"ס ביוה"כ. וה"ה בני"ד אפי' למי שאינו חולה, עי' בהלכות קטנות הנ"ל. וכן פסק הגר"ח זצ"ל (קרא עלי מועד הגחות הגר"ח"ק אות ג). ובתשובות והנהגות (ח"ג סי"ג קנז) כתי' שאם מצטער הרבה ללא התרופה ואין בידו לקחתה באופן הנ"ל יכול לבלוע עם קצת מים. ודעת הגרשז"א זצ"ל (שם פט"ז אות ג) להקל אף בלא צער אם לוקח תרופות לרפיו חולי. ועי' בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ח].

הפטורים מהתענית בת"ב שנדחה

חולה קצת

חולה שאין בו סכנה פטור מלצום בת"ב. ^[שו"ע (סי תקנד). ועי' בזה לעיל], ובת"ב שנדחה ליום ראשון אפי' מי שחולה קצת (כגון שמחת הצום עלול להיות חולה גמור) אינו צריך לצום. ^[ביאור הלכה (סי תקנט ד"ה ואינו משלים). ומשי"כ כגון כו', כן מבואר בשבות יעקב (ח"ג סי לו) שהוא מקור הבה"ל].

מעוברות ומניקות

ת"ב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון מעוברות שיש להם מיחוש קצת אינן חייבות לצום. ^{[רע"א (סי תקנט סע' ט), בה"ל (סי תקנט ד"ה ואינו משלים) וכה"ח (שם) ע"פ השבות יעקב (ח"ג סי לו). ועי' בסמוך. ועי' עוד באור לציון (ח"ג פכ"ט אות ג) שפסק דאין להקל להן, אולם אין דבריו מוכרחים, עיי"ש].}
וכן הדין במניקות. ^{[הגרשז"א זצ"ל (בה"מ פט"ז הגה ג-ד) והתורת היולדת (פמ"ח אות ד). ומשי"כ השבות יעקב מעוברות הוא לאו דוקא דבעלמא דין מניקות שווה לדין מעוברות כמבואר בשו"ע סי תקנ"ו ותקנ"ד]].} וי"א שנשים שלנו נחשבות כבעלי מיחוש קצת וא"צ לצום. וכן עיקר. ^[הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש יוה"כ פי"ז אות א וביה"מ פט"ז הגה ג ד-). וכן מבואר בדמשק אליעזר (עמי' רמח) בשם תשובה מאהבה (ח"ב סי תקט). ועי' בשמעתא עמיקתא יולינות קי"י ורכ"ו].

לצום עד הבוקר

מעוברות ומניקות אע"פ שפטורות מהתענית כנ"ל, אם יכולות יצומו עד הבוקר. ^{[הגרשז"א זצ"ל (שם)].} והנה השבות יעקב הנ"ל למד דאין צריכין להשלים כי מצינו בסי' תקנ"ט סע' ט' דאפי' משום כבוד המילה הקילו לאכול בתי"ב נדחה ואי"כ כיש' במקום חשש חולי. אלא דלפי"ז יש לזון דחיבות לצום עד מנחה כמבואר לענין מילה. אולם מוכח מהמ"ב הנ"ל שפטר יולדות תוך ל' כהשבות יעקב והביא שם בשם האי"ר דאפי' הכי התענו איזה שעות, אכן אם גם זה קשה לה לא התענה כלל. ומבואר להדיא דליכא חובה כלל להתנעות עד זמן מנחה. וי"ל שפטור מחשש חולי עדיף ממילה. ועי' משי"כ בשמעתא עמיקתא גליון ק"ין]

קטן שהגדיל בת"ב שנדחה

קטן שהגדיל בת"ב שנדחה, י"א שפטור מהתענית. ^{[אבני"ז (סי תכו), מהרש"ם (ח"ג סי רכו) והגרשז"א זצ"ל (שלמי שמחה עמי' תרכ-ה)].} וי"א שחייב להתענות. ^{[דברי מלכיאל (ח"ד סי קל), התעוררות תשובה (שיעור סי קמו) ושבט הלוי (ח"ד סי עב)].} ואין להקל אלא אם כן הוא כחוש וחלש. ^{[הגרשי"א זצ"ל (הל' בהמ"צ תו"ב - קארפ עמי' קפו הגה 9)].} ועי' עוד בענין קטנים בצומות בגליון שי"ב.

בעלי ברית

ת"ב שחל להיות בשבת ונדחה ליום ראשון, בעלי ברית מתפללים מנחה בעוד היום גדול, ואינם משלימים תעניתם לפי שיו"ט שלהם הוא. ^{[שוי"ע (סי תקנט סע' ט). ועי' הליכ"ש (ת"ב פט"ז הגה ט) מה שפירש בטעם הדבר שמתענים עד חצות].} והיינו מנחה גדולה אחר חצות היום ומותר אחי"כ לאכול אך צריך להבדיל על הכוס קודם שיאכל. ^{[מ"ב (סי"ק לו)].} ומי"מ אף שמותרים לאכול לא יעשו ביום סעודה גדולה כמו שעושין בשאר הימים אילו לא היה בת"ב. ^{[מ"ב (סי"ק לו)].} מ"מ מותר להם לאכול רק אחרי הברית. ^{[שער"ת (סי תקנט סוף אות טו). ודעת הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש פס"ז אות לב) שכן המנהג].} ויש מקומות שנוהגים להחמיר בזה ואין אוכלין בתענית אלא עושין הסעודה בלילה. ^{[נערוה"ש (אות ט)].} וכל אחד ינהג כמנהג מקומו.

מי נחשב בעל ברית

אבי הבן ואמו, המוחלה והסנדק נחשבים בעלי ברית, אבל לא המכניס והמוציא וכ"ש שאר הקרואים. ^{[מ"ב (סי"ק לו). ועי' בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ג סי ג) שאף אם המוחל מקבל מעות אם עיקר כונתו לשם מצוה נחשב בעל ברית. ועי' עוד בנהר מצרים (הל' מילה אות ב)].}

ברית מילה שאינו בזמנו

י"א שברית מילה שנדחה אין דינו כברית בזמנו וע"כ בעלי הברית צריכים להשלים תעניתם. ^{[פרי הארץ (ח"ב ארו"ח סי ח) הובא בא"א (שם) ובברכ"י (שם אות ו). וכן נראה דעת השערי"ת (שם אות טו וסי' תקנא אות לו) וכן פסק הכה"ח (אות טט)].} וי"א שדינו כברית בזמנו הנ"ל. ^[הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פט"ז הגה כד והגה 60 וששי"כ פס"ב הגה קטו) ע"פ המ"ב דלהלן שהחמיר רק לענין פדיון שלא בזמנו].

רהיצה

בעל ברית רשאי להתרחץ לכבוד המצוה. ^{[שוי"ע (שם). וכתב בשער"ת (אות טו) שהוא כדי שיכנס למצוה בהידור].} ומותר לעשות לו כן גם קודם חצות. ^{[שער"ת (שם) ושבט הלוי (ח"ז סי עז אות ג)].}

נעילת הפנרל

בעל ברית מותר לו נעילת הסנדל. ^{[שבט הלוי (שם) והיינו טעמא שאם התרנו אכילה החמורו מכ"ש אלו. ובטהרת השלחן מסתפק בזה].}

פדיון הבן

אם חל פדיון הבן בת"ב שנדחה כיון שאצל האב והכהן נקרא יו"ט א"צ להשלים התענית. ומי"מ אינו מותר לעשות סעודה גדולה וכמו כן אין הקרואים רשאים לאכול שאין מצות הסעודה דוחה התענית. ודוקא כשחל פדיון הבן בזמנו שחל יום ל"א שלו בו ביום, אבל שלא בזמנו (אפי' היה יום ל"א בשבת), צריכין להשלים. ^{[מ"ב (סי תקנט סי"ק לח)].} ויש מקומות שנוהגים להחמיר בזה ואין פודים אותו עד הלילה או פודים אותו ביום ועושין הסעודה בלילה (ועדיף לעשות הכל בלילה כדי שהכהן יברך על הכוס). ^{[נערוה"ש (שם אות ט ויו"ד סי שה אות מה)].} וכן המנהג הפשוט. ^[הגרשז"א זצ"ל (שם פט"ז אות טו), ודעתו שכן הדין אף אם כבר הגיע זמן פדיונו בשבת].

דינים מיוחדים לפטורים מהתענית

חולה שיכול לצום עד הצות

חולה שרשאי לאכול אין חיוב עליו להתענות כלל, דבמקום חולי לא גזרו רבנן. ^{[אבני"ז (סי תקמ)].} ואף אם הוא חולה קצת שפטור מלצום בת"ב נדחה אינו צריך להתענות. ^{[הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש ת"ב פט"ז אות ד והגה ט). וכן פסק הגרשי"א זצ"ל (הל' ומנהגי בהמ"צ פ"ז הגה 18) במקום שיש קושי לעשות כן].} ומי"מ אם יכולים להתענות איזה שעות (והדבר אינו גורם נזק כלל), יעשו כן, אכן אם גם זה קשה להם לא יתענו כלל. ^{[בית הלל (יו"ד סי רסה סע' ד) הביאו השע"ת (סי"ק ז) ומ"ב (סי"ק יד) לענין חיה תוך ל'. וכן פסק הגרשז"א זצ"ל (שם הגה ד) לענין מעוברות ומניקות].} ומי"מ ראוי שלא יאכלו להתענע במאכל ובמשתה, אלא כדי הצורך בלבד. ^{[שוי"ע (סי תקנד סע' ה)].}

יכול לצום כמה שעות – לצום ביום או בלילה

י"א דילולת או חולה שאינו יכול להתענות כל הלילה וכל היום, אך מקצת הלילה או היום יכולים להתענות (עי' בזה לעיל), עדיף שיתענה ביום ולא בלילה. ^{[נזירות שמשון (סי תקנב)].} ויש חולקים שיש להתענות בלילה שעדיין לא נקרא חולה לענין זה כיון דאין לו צורך כלל לאכול וכלשון השו"ע "חולה שצריך לאכול וכיו". וכן עיקר. ^[הגרשי"א זצ"ל (הלכות ומנהגי בהמ"צ פ"ז הגה 21). וכן משמעות סתימת הפוסקים הנ"ל].

לאכול פחות פחות מכשיעור (**ואכילה כשרי לו בשתיה**)

י"א שחולה שאב"ס א"צ לאכול ולשתות בשיעורים בת"ב. [כן מוכח מהרע"א (ק"י סי' כד)]. וי"א דלא הותר לו אלא כדי צרכו וחיותו ואם די לו בשתיה לא יאכל, לא יאכל ולא ישתה יותר ממה שצריך. [חת"ס (סי' קנז)]. ואי סגי ליה באכילה או שתיה פחות פחות מכשיעור, אסור לו לאכול יותר. [מהר"ם שיק (סי' רפט) אף אליבא דחת"ס. מיהו בתשובה שלאחר מכן (סי' רצ) סתר דברי עצמו דפחות פחות מכשיעור אי"צ. ועיי במהרי"ל דסקין (קרי"א סי' ה אות עה) ובתשובות והנהגות (חי"ב סי' רסא)]. והעיקר כדעה הראשונה. [כן מבואר מסימית הפוסקים. וכן דעת הערוה"ש (סי' תקנד אות ז), השבט הלוי (ח"ד סי' ט ד"ה זה), החזו"א (תורת היולדת פמ"ח הגה ט) והגרשי"א זצ"ל (קעי"מ עמ' עז). ועיי בשמעתא עמיקתא גליון קצ"ב].

בריא שהותר לו לאכול למנוע חולי

בריא שרשאי לאכול בת"ב ע"מ למנוע חולי, י"א שחייב לאכול פחות פחות מכשיעור.

[הגרשי"א זצ"ל (מנהגי בהמ"צ קארפ פ"ז הגה 16) אליבא דהביאור הלכה (סי' תקנד)]. וי"א שאף בכה"ג א"צ שיעורים. [שבט הלוי (ח"ד סי' טו ד"ה זה וח"ט סי' קלא אות ג), עי"יש איך שביאר דברי הביאור הלכה. ולבאורה הכי מסתבר שאם היה חובה לעשות כן היה כותב זאת להדיא במ"ב, ועיין]. ובת"ב דחוי א"צ להחמיר. [כיון דקיל טפי. וכן משמעות הפוסקים].

נטילת ידים לאוכל פת

חולה שאוכל פת בת"ב נוטל ידיו כרגיל (כל ידיו). [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פט"ז אות ה)].

אמירת נחם כברכת המזון

מי שאכל בת"ב, י"א שיאמר נחם בברכת המזון בברכת בונה ירושלים. ואם לא אמרו אינו חוזר. [רמ"א (שם) ומ"ב (סי"ק ה)]. וי"א שאין לאומרו כלל. [כן הביא המ"ב (סי"ק ה)]. ולמעשה יש לאומרו. [הגרשז"א זצ"ל (אוצר הברית פ"א סי' ה הגה ז). והאור לציון (חי'ג פכ"ט אות ז) כתב שמי שאומרו יש לו על מה לסמוך]. אולם קטנים א"צ לאומרו. [הגרשז"א זצ"ל (פט"ז הגה 16)].

דינו הברלה לפטורים מהתענית

חובת הברלה (בצום החל במוצ"ש)

חולים הפטורים מהתענית מבדילים במוצ"ש לפני אכילתם. [שע"ת (סי' תקנז) בשם הברכ"י. וכן פסקו הכה"ח (סי' תקנז אות ט), השבט הלוי (ח"ז סי' עז אותיות א וז) והגרשי"א זצ"ל (מבקשי תורה אב – תשנ"ג). ואף נשים שאינן צמות עליהן להבדיל קודם. [הגרשי"א זצ"ל (מנהגי בהמ"צ - קארפ פ"ח הגה 20-19). ועיי מש"כ בזה החמנ"י (חי"ס טג) והשש"כ (פס"ב אותיות מו-מח)]. ואע"פ שנוהגים בשאר מוצ"ש שהנשים לא טומעות מכוס של הברלה בכחי"ג אין עליה לחוש לזה. בפרט כשמבדילה על חמר מדינה. [נעי במ"א (סי' רצז ס"ק ד) בשם השל"ח. ועיי בבגדי ישע (סי' רצז ס"ק ד)]. ומ"מ עיי' להלן שעדיף שבעלה או אחר יוציאנה יד"ח.

קטנים כחובת הברלה

קטנים אע"פ שפטורים מהתענית, אין צריכים להבדיל. [בעל העקלות יעקב (ארחות רבנו ח"ב), הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פט"ז הגה יג) והגרשי"א זצ"ל (הל' בהמ"צ – קארפ עמ' קצב אות יג הגה 21). ועיי בישא יוסף (חי"ד עמ' ק). ובשמעתא עמיקתא גליון – רע"ג].

להבדיל על יין בשבת מפגל המנחה

המותרים לאכול אין עליהן להבדיל על יין בשבת מבעוד יום ע"מ להמנע משתית יין במוצ"ש, אלא יבדילו במוצ"ש כרגיל. [שבט הלוי (ח"ט רס"י קלג)].

הצריך רק לשתות מים

הצריך רק לשתות מים א"צ להבדיל. [נעי שו"ע (סי' רצט סי' א). וכן פסק השבט הלוי (חי"ח סס"י קטז)].

ועיי לעיל לענין הצריך לשתות בלבד אם רשאי אף לאכול בצום.

חולה שמתענה כמה שעות

אם אין החולה צריך לאכול מיד, אלא מתענה כמה שעות, ימתין עד זמן האכילה ויבדיל לפני אכילתו. [כה"ח (סי' תקנז אות ט) והגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש)].

על מה מבדילים

המבדיל יבדיל לכתחלה על מיץ ענבים. ואם אין בידו יבדיל על יין, ומ"מ באופן זה (בין אם מבדיל על היין בין אם מבדיל על מיץ ענבים) עדיף שיתן לשתות מהכוס לקטן שהגיע לחינוך ברכה (ברכת הנהנין אע"פ שאינו בכלל חינוך הברלה) ולא הגיע לחינוך על החורבן, ואם לאו ישתה בעצמו רק כמלא לוגמיו. ואם אין לו לא מיץ ענבים ולא יין, יבדיל על חמר מדינה. [כן יש לנהוג לצאת לכוי"ש, כי י"א שאין היום חמר מדינה, ועי"כ לדעתם עדיף להבדיל על מיץ ענבים. ואם אין לו יבדיל על יין לכתחלה יתן לתינוק. ואם אין לו יין יסמוך על הפוסקים דמהני להבדיל על חמר מדינה. ועיי בזה בכה"ח (סי' תקנז אות ט), בהליכ"ש (פט"ז אות ו והגה טו), בשבות יצחק (פסח עמ' קלב) ובשבט הלוי (ח"ז סי' עז). ועיי עוד בכה"ח (שם) שבמקום שמבדיל על יין עדיף לתת לתינוק. וכן דעת הגרשי"א זצ"ל (פע"ב אות ה) והרג"ק זצ"ל (קעי"מ פ"ז הגה יט). ועיי עוד בשמעתא עמיקתא גליון רע"ג. ולענין מה נחשב חמר מדינה עיי' בשש"כ (פס"ח הגה יח) בשם הגרשז"א זצ"ל ובמבית לוי (בהמ"צ) בשם בעל השבט הלוי].

נופח ההברלה

החייבים בהברלה פותחים בברכת הכוס ואין אומרים הנה א-ל ישועתי. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פט"ז הגה יד). ועיי בפת"י (ויד"ד סי' שעז ס"ק ב) ובדברי מלכאל (ח"ז סי' טז)].

מתי מברך על הנר

חולה החייב להבדיל במשך הלילה יברך על הנר בשעת ההברלה על הכוס ולא לפני קריאת מגילת איכה. [ספר ת"ב שחל בשבת (עמ' קא)].

ברכת הנר לאישה המבדילה

אשה המבדילה לעצמה, אף לדעת הסוברים שיכולה לברך על האש (עיי לעיל), מ"מ לא תברך ברכת מאורי האש אחר ברכת היין משום שיש לחוש להפסק בברכת היין (משום שיש סוברים שאין אשה מברכת על האש). [הגרשז"א זצ"ל (שם פט"ז אות ח)].

שיעור נשתיית הכוס

באופן שמבדיל על היין (עיינ לעיל), ישתה רק כמלא לוגמיו בלבד ולא רביעית (ולא יברך על הכוס ברכה אחרונה). [עיי' בשש"כ (פס"ב הגה קיד) שמסתפק אם עדיף לשתות רביעית להתחייב בברכה אחרונה לכוי"ע או רק כמלא לוגמיו. והכרעת הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש פע"ב אות ג) שישתה רק כמלא לוגמיו].

מתענה, להוציא חולה יד"ח

אם אין החולה יכול להבדיל בעצמו יכול אדם שמתענה להוציאו יד"ח והחולה ישתה הכוס. [לשט הלוי (חי"ח סי' קטז) וצ"ח"ד סי' מדז]. אבל אם החולה יכול להבדיל בעצמו עדיף שיברך בעצמו. [נעי במ"ב (סי' רצט סי"ח) ועיי' במשמעתא עמקתא גליונות קצ"ט ורע"ג]. אמנם אם אשה צריכה לאכול, עדיף שתצא יד"ח אפי' עיי' מי שמתענה, והיא תשתה. [נזכה ידיו טפי כי חובת האשה בהברלה תלויה במח'. וכך הורה הרבה פעמים הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פט"ז הגה 38). וכן מבואר בשבט הלוי (חי"ח סי' קטז). וכן נקטו המשנה הלכות (ח"ז סי' לט) והשש"כ (פס"ב אות מח). ועיי עוד בגליון רע"ג].

אינו מתענה, להוציא בני ביתו יד"ח

חולה שאינו מתענה, כיון שחייב להבדיל יכול להוציא את המתענים ידי חובתם. [כן מצדד הברכ"י (סי' תקנז אות ד) הובא בשע"ת (שם) ובשד"ח (מע' בהמ"צ סי' ב אות ה). וכן פסק הכה"ח (שם אות ט)]. ומ"מ אין הידור לחפש אחר זה ע"מ לקיים הברלה בזמן. [הגרשי"א זצ"ל (שם אות ז)].

שאר עינוים

רחיצה

רחיצה אסורה בת"ב, אפי' בצונן, ואפי' חלק מגופו בלבד. [שו"ע (סי' תקנד סעי' יז)].

גופו מזלזלך

אם היו ידיו (או שאר מקומות בגוף) מזלזכות בטיט ובצואה, מותר לרחוץ להעביר הכלכלן שאינו אסור אלא רחיצה של תענוג. [שו"ע (סס"י תקנד סעי' ט) ומ"ב (ס"ק יט)]. ולא יטול כל ידיו אלא לפי הצורך להעביר הכלכלך. [שו"ע (שם)].

אינו מכוון לרחיצה של תענוג

לא נאסר אלא רחיצה של תענוג ועל כן נשים המבשלות וצריכות לרחוץ הבשר אף דממילא רוחצות גם ידיהן מותר. [שו"ע (סס"י תקנד סעי' ט) ומ"ב (ס"ק יט)].

רחיצה בקצת מים

לאחר שניגב ידיו ועדיין עליהן יש לחות קצת, רשאי להעביר ידיו על עיניו, לנקות לפלוף שעליהן או על פניו, ידיו ורגליו, כיון שאין הלחות טופח ע"מ להטפיח. [שו"ע (סס"י תקנד סעי' יא) ומ"ב (ס"ק כב)]. ואם דרכו לרחוץ עיניו במים כשיש עליהן לפלוף, רוחצם ואינו חושש, דהוה ליה כטיט וכצואה שרוחץ כדרכו. [שו"ע (שם)].

מגבת רטובה

מותר לשרות מפה במים בערב ת"ב ומוציאה מן המים והיא מתנגבת עד שאין בה טופח ע"ימ להטפיח, אבל בלא"ה אסור, ומקנה בה פניו ידיו ורגליו, אפי' אינו עושה רק לתענוג, שרי, כיון שהיא נגובה. [שו"ע (סעי' יד) ומ"ב (ס"ק יט)].

רחיצת הפנים

מי שהוא איסטניס וצריך לקנח פניו במים ואין דעתו מיושבת עליו כל היום עד שיקנח במים, רשאי לקנח, אבל שאר כל אדם אסור. [מ"ב (ס"ק כב)].

מצטער מחזיעה וריח נורף ממנו

יש מי שאומר שאף המצטער בזיעה הרבה, וריח הזיעה נודף ממנו, לא ירחץ עצמו (שהרי יכול להשאר בביתו). [אור לציון (פכ"ז הגה ה)].

רחיצה לצורך פרנסתו

ההולך לשמור פירותיו, עובר במים עד צוארו ואינו חושש, אבל בחזרה, אסור. [שו"ע (סעי' ג)]. והתירו בזה מפני הפסד ממון ועי"כ בחזרה שאין בו משום הפסד אסור. [מ"ב (ס"ק כח)].

בא מן הדרך (רחיצה לצורך רפואה)

הבא מן הדרך ורגליו כחות, מותרת לרחוץ במים. [שו"ע (סעי' יד)]. שאין זו רחיצה מחמת תענוג אלא לרפואה לחזקם. [מ"ב (ס"ק כז)].

כלה תוך שלשים יום מהחתונה

כלה אחר נשואיה כל ל' יום מותר לרוחץ פניה כדי שלא תתנגה על בעלה. [מ"ב (ס"ק כט)].

בעלי ברית

ת"ב שחל להיות בשבת ונדחה ליום ראשון, בעל ברית מתפלל מנחה בעוד היום גדול, ורוחץ. [שו"ע (סי' תקנז סעי' ט)]. והיינו מנחה גדולה אחר חצות היום. [מ"ב (ס"ק לז)]. ועיין לעיל בפטורים מהצום, מי בכלל בעל ברית.

רחיצה לצורך מצוה

אשה הצריכה לעשות הפס"ט אין לה לרחוץ כל גופה ללבישת לבנים אלא תרחץ פניה של מטה לבד. [שע"ח (סי' תקנא אות לה)].

טבילת מצוה

אישה אינה טובלת בליל ת"ב. [שו"ע (סס"י תקנד סעי' ח). וכתב המ"ב (ס"ק יח) שתרחוץ ותחוי עת"ב ולמוציא ת"ב חופפת מעט קודם הטבילה דבעינן סמוך להפיפה טבילה. והמנהג שחופפת מוציא ת"ב, אם לא בשעת הדחק, עיי בסד"ס (סי' קצז ס"ק יא) ובשיעורי שבת הלוי (שם אות ב). ועיי מש"כ בזה בשמעתא עמיקתא - גליון רכ"ח. ובמקום דוחק גדול י"א שמותר לחוף בת"ב ביום ולטבול בערב כיון דאיהי רחיצה של תענוג. וישאל שאלת חכם. עיי בשו"ת זכרון יהודה (חי"א סי' קעז) והביאו בשיעורי שבת הלוי (סי' קצז אות ב ד"ה בשו"ת)].

לרחוץ הקטנים

ילדים שיש צורך לרחצם מותר לרחצם ואף שממילא הגדול רוחץ ידיו. [שהרי קטנים אינם בכלל איסור רחיצה ואף בתשעת ימים שנהגו להחמיר היינו ברחיצה של תענוג כמ"ש בשמעתא עמיקתא הכל' בין המצרים ב' - גליון שצ"ז, עי"יש. ומש"כ אף שממילא הגדול רוחץ ידיו הוא ממה שמבואר לעיל לענין רחיצת בשר].

נטילת ידים

נטילת ידים שחרית

נוטל אדם ידיו שחרית. [שו"ע (סס"י תקנד סעי' ה)]. כיון שרוח רעה השורה על הידים דהוי"ל כמזלזלך בטיט ובצואה דמותר. אלא דיש שמפקפקים בזה וס"ל שא"א לברך על נטילת ידים זו שאין עליה שם רחיצה, ועי"כ יעשה צרכו ויטול ידיו ואז יברך ענט"י משום תפלה. ידים אלא עד קשרי אצבעותיו. [נעי שו"ע (סי' תריג סעי' ג), במ"ב (ס"ק ד) ובערוה"ש (אות ג). ומ"מ א"צ לצמצם בדיוק עד קשרי אצבעותיו. [חזו"א (ד"נים והנהגות וארחות רבנז)].

הנוהג ליטול ד' פעמים

הנוהג ליטול ד"פ בבוקר רשאי לנהוג כן אף בת"ב. [כה"ח (אות ח)].

נמ"י אחרי יציאתו מבית הכסא

אם הטיל מים או עשה צרכיו ואין דעתו להתפלל, נח' הפוסקים אם רשאי ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו) ועל כן נכון ליגע בחלק המכוסה בגוף (המחייב נטילה) בדאופן זה רשאי לכוי"ע ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו). [נעי שו"ע (סי' תריג סעי' ג), במ"ב (ס"ק ד) ובערוה"ש (אות ג). ועיי בביאור הלכה (סי' תריג ד"ה ואם) שמצדד שאף אם יצא מבה"כ קבוע אין ליטול ידיו. אלא דשם מיירי לענין יוה"כ דחמיר טפי כמבואר שם. שו"מ מדעת הגרשי"ש זצ"ל (אשרי האיש פע"א אות ז) להחמיר בזה].

הנוהג ליטול ג"פ לאחר עשיית צרכיו

הנוהג ליטול ידיו ג"פ לאחר עשיית צרכים רשאי לעשות כן גם בת"ב עד מקום קשרי אצבעותיו. [מטה אפרים (סי' תריג אות ה) והגרשז"א זצ"ל (שם אות ג)].

נגע בנעלי גומי וברז

הנוגע בנעלי גומי או בד שאינם חדשים צריך ליטול ידיו. [הגרשי"א זצ"ל (שם אות ח)].

לכבוד התפלה

מותר לרחוץ ידיו (עד קשרי אצבעותיו) אף לתפלת המנחה. [מ"ב (ס"ק כא)].

כהן העולה לדוכן

כהן העולה לדוכן נוטל ידיו עד הפרק. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש פע"א אות ח)].

פיכה

ת"ב אסור אף בסיכה. [שו"ע (סי' תקנד סעי' א)]. ואסור לסוך אפי' אבר אחד. [מ"ב (ס"ק כט)]. וסיכה הוא דבבר שדרכו לסוך בו כגון בשמן או בחלב בבורית וכה"ג. [מ"ב (ס"ק כח)]. וכן מריחת קרמים בכלל איסור סיכה. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש פע"א אות ט)].

לצורך ריפוי וכדו'

סיכה אינה אסורה אלא כשהיא לתענוג, אבל מי שיש לו חטטין בראשו, סך כדרכו. [שו"ע (סעי' טו)].

כלה תוך שלשים יום מהחתונה

כלה אחר נשואיה, כל ל' יום מותרת לסוך פניה כדי שלא תתגנה על בעלה. [מ"ב (ס"ק כט)].

סיכת דאדורנט

מותר לסוך דאדורנט במקומות הזיעה ולהשתמש בבושם העשוי להעביר ריח, אם יש צורך גמור בדבר. [הגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש פ"יד סוף הגה 56)].

איפור

אסור לאישה להתאפר בת"ב. [בעל האג"מ (נטעי גבריאל ביהמ"צ ח"ב פע"ג אות ה), וטעמו משום שיש בזה משום סיכה. ועי' בשו"ע (יו"ד סי' שפא סעי' ו) שאיפור אסור עכ"פ בז' ימי אבלות].

תכשיטים

מדינא מותר לאשה ללבוש תכשיטים המיוחדים לחול (אבל לא של שבת וימי שמחה). אלא שהמנהג הפשוט שלא להתקטט. [ע"י בשעה"צ (סי' תקנד אות מד). ועי' עוד בא"א מבוטשאטש (רסי' תקנא). וכ"כ בנטעי גבריאל (ח"ב פע"ג אות ה)]. ומ"מ הטבעת שדרכה לילך בה תדיר אין בו מנהג להחמיר. [נטעי גבריאל (שם)].

נעילת הסנדל

ת"ב אסור אף בנעילת הסנדל. [שו"ע (סי' תקנד סעי' א)].

נעלי גומי וכדו'

איסור נעילת הסנדל, הוא בשל עור דאי לא כן לא נקרא נעל, ועל כן אם הוא של בגד או של עץ או של שעם (פ"י קליפי עץ) וגמי, מותר. [שו"ע (סי' תקנד סעי' טז) ומ"ב (ס"ק ל)].

נעל מעורב בעור

נעל מחומר שאינו של עור אבל מחופה הוא בעור מלמעלה, אסור. [שו"ע (סי' תקנד סעי' טז) ומ"ב (ס"ק ל)]. ואף דהשולים הם ג"כ של עץ מ"מ אסור. וה"ה אם השולים הם של עור אסור. [מ"ב (ס"ק לא)]. ומ"מ נעלים סינטטיות שרק הרצועות מעל כף הרגל עשויות מעור, מותר לנועלן באופן שרצועות העור אינם נוגעים ברגליו. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש פע"א אות יב)].

נעלי גומי נוחים

מנעלים שאינם של עור, אם הם נוחים ביותר, יש מקום להחמיר שלא לילך בהם. [ע"י בשע"ת (סי' תקנד ס"ק יא). וכן פסקו הגרשו"א זצ"ל (שם אות ד) ובעל השבט הלוי (מבית לוי ח"י"ג עמי מא)].

נעלים הנראים נעלי עור

נעלים סינטטיות דמויות עור מותר לנועלם משום שבזמנינו אין בהן משום מראית העין, כי כולם יודעים שיש נעלים כאלו בשוק. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש פע"א אות יב)].

מדרסים מצופים עור

אין להשתמש בת"ב במדרסים ממתכת וכדו' המצופים בעור. [הגרשי"א זצ"ל (שם אות יב)].

יוצא לדרך

היוצא לדרך מותר לו בנעילת הסנדל, וכשיגיע לעיר יחלצנו. [שו"ע (סעי' יז) ומ"ב (ס"ק לא)]. וכל זה כשהולך ברגליו למרחקים. והתירו משום שהוא טורח גדול לילך יחף דרך רחוק (וטוב שיתן קצת עפר במנעלים), אבל כשהולך למקום קרוב (ואין בדרך טיט וכדו') או שהולך בכלי תחבורה וכדו' אסור. [מ"ב (ס"ק לד)].

נמצא בעיר של גוים

המתגורר בין העכו"ם ויוצא לרחוב שלהם, י"א שיכול לנועל נעלים, שאם ילך יחף ילעגו עליו. והמיקל לא מוחין בידו. [רמ"א (סעי' יז) ומ"ב (ס"ק דל וס"ק לו)]. אמנם בזמנינו אין להקל כי שכחי נעלים מגומי וכדו', שאין משום חשש לעג, והכל לפי הענין.

חובת הינוך

מעיקר הדין אין חובה לחנך הקטנים בנעילת הסנדל בת"ב. [נח"א (ככל קנב אות יז) משום שהוא דבר שיש בו צער. והביאו הדברי יציב (או"ח ח"ב סי' רלו)]. ומ"מ בזמנינו ששכחי נעלי גומי נוחים ראוי לחנכם. [הגר"ניק זצ"ל (נד לבהמ"צ). ועי' באחרות רבנו (ח"ב עמי קמ) שכן נהגו בבית הגר"ניק זצ"ל. וכן דעת הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש פע"א אות יד). ומ"מ י"ל דליכא חיוב כי מעיקרא לא גזרו רבנן, עיי בחכ"א (שם)].

שאלת שלום – טיול

שאלת שלום

שאלת שלום לחבירו אסורה בת"ב. [שו"ע (שם סעי' ב)]. וכן "בוקר טוב" אסור. [מ"ב (ס"ק מא)]. וה"ה שאלת "מה שלומך" או "איך אתה מרגיש" ששואל אדם לחברו משום דרך ארץ, אסור. [הגרשו"א זצ"ל (שם הגה 30)]. והדיוטות שאינם יודעים ונותנים שלום, משיבים להם בשפה רפה ובכובד ראש. [שו"ע (סעי' ב)]. וטוב שיודיע לו שהיום אסור ליתן שלום ולא יהיה לו איבה עבור זה עליו. [מ"ב (ס"ק מב)].

ברכת מזל טוב

מברכים ברכת מזל טוב בת"ב. [הגרשו"א זצ"ל (שם פט"ו הגה 30). וכן הוא בגשר החיים (כפ"א אות ז ס"ק ז)]. ואף בלחיצת היד שרי. [הגרשי"א זצ"ל (ישא יוסף ח"א סי' קיז)].

נתינת מתנה

אסור לשלוח מתנה לחברו בת"ב. [מ"ב (סי' תקנד ס"ק מא)]. אבל כ"ז לאדם שאינו נצרך, אבל לעני ובפרט כשהוא ת"ח מצוה יש בדבר, כ"ש אם שולח מעות להוצאת בני ביתו, ובלאו הכי כבר נהגו בכל תפוצות ישראל לחלק צדקה לעניים בת"ב. [כח"ח (אות צא)].

טיול

לא ילך ויטייל בשוק בת"ב, כדי שלא יבא לידי שחוק וקלות ראש. [שו"ע (סי' תקנד סעי' כא)]. ומ"מ נראה שמותר לקחת את הילדים קטנים לגינת שעשועים וכדומה על מנת להעסיקם ואין זה בכלל טיול כי לצורכם הוא עושה.

תלמוד תורה

לימוד האסור והמותר בת"ב

בת"ב אסור לקרות בתנ"ך, ולשנות במשנה בתלמוד ובמדרש ובהלכות ובאגדות, משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב (תהילים יט, ט), אבל קורא הוא באיוב ובדברים הרעים שברמיה. [שו"ע (סי' תקנד סעי' א). ועי' ברדב"ז (חי'ג סי' תקנט) שביאר דאע"ג דת"ת הוא מצוה מה"ת ואבלות היא מדרבנן, מ"מ ניתן לחז"ל לעקור דבר מה"ת בשב ואל תעשה]. ואם יש ביניהם פסוקי נחמה, צריך לדלגם. [שו"ע (שם)]. וכן מותר ללמוד הלכות אבלות. [קשו"ע (סי' רי אות א)]. והלכות תשעה באב. [לקט יושר. וכן דעת הגרשו"א זצ"ל (שם הגה 36)].

תינוקות של בית רבן

תינוקות של בית רבן בטלין מת"ת. [שו"ע (שם)].

נשים

נראה שנשים אינן בכלל איסור למוד תורה בת"ב. [כ"י איסור זה הוא משום שת"ת משמח הלב דכתיב משמחי לב. וכבר כתב השאג"א (סי' סט) דהני מילי (שהתורה משמחת) לאנשים שחייבין בת"ת הוא דשמחה לאיש במענה פיו של ת"ת, דיש לו שמחה במה שעוסק בתורה ומקיים מצוות המקום במצוה החביבה וסוקלה לפני המקום כנגד כל המצוות, אבל נשים שאינן חייבות בת"ת אין להן בהן משום שמחה כלל, ע"כ. ושוב העירוני בששו"ת עמק השחרוב (ח"א ססי' כח) מדלילה לענין אישה אבלה שאין לחלק בין אנשים לנשים כי ת"ת משמחי לב הן. והביאו ברבבות אפרים (ח"ב סי' קנא אות יד) לענין ת"ב. ולפי דברינו אין בדריהם מורכחים. ועיי מש"כ גליון מ"ד לענין האם מותר ללמד נשים תורה].

שאר הכמות וקריאת עיתונים

אסור ללמוד בשארי חכמות וכ"ש לקרא בכתבי עתים או באיזה מחברת שהוא שלא יסיח דעתו מאבלותו וכ"ש אם יש לו עונג בקריאתם דוודאי אסור. [נערו"ש (יו"ד סי' שפד אות ט) לענין אבל וה"ה בת"ב. וצ"ל לפי"ז שמה שאסרו ת"ת משום שמשמח ותפו"ל משום היסח הדעת דשאני תורה שמביא ליר"ש].

הרהור בת"ת

אסור ללמוד אף בהרהור כי יש בזה משום שמחה. [המהרי"ל (סי' רא אות ב) ושו"ע (שם סעי' א)].

ספרי מוסר

י"א דלא נאסר ללמוד בספרי מוסר ואדרבה ראוי לעשות כן. [מאירי (מו"ק כא:–) ושד"ח (מעי אבלות אות כה) בשם ספר נוה שלום]. וי"א שיש להתיר למי שרגיל ללמוד מוסר. [חזו"א (דברי סופרים קיצור הל' אבלות עמי' ג אות כג)]. ויש מי שאוסר בכל אופן. [נאור לציון (חי"ג פכ"ט הגה א)]. והמיקל יש לו על מי לסמוך.

אמירת תהילים

י"א שהרגיל לומר תהלים רשאי לומר אף בת"ב. [לקט יושר (או"ח עמי' קיב)]. ויש מתירים אף למי שאינו רגיל. [פמ"ג (סי' תקפד א"א ס"ק א)]. ויש אוסרים לגמרי. [ד"ה"ח חובא בשעה"צ (אות ח). ועי' במ"ב (סי' תקנד ס"ק ז)]. ולמעשה הרגיל רשאי לאמרום (ובערב ת"ב אחר חצות מותר בכל אופן). [הגרשו"א זצ"ל (שם תפלה הגה כז). ועי' דבברי סופרים (אבלות עמי' ג אות כה) בשם החזו"א. ודעת האור לציון (שם) לאסור].

קרי"ש על המטה

קוראים קרי"ש על המטה בתשעה באב וי"א שאף פסוקים של רחמים שמוסיפים כל יום מותר לאומרום. [ת"ב שחל בשבת (פ"ז סוף הגה כא)]. וי"א שדוקא פרשיות המבוארות בשו"ע סי' רל"ט (סעי' א) מותר לאומרום כי הם בכלל סדר היום, אבל פרשה ב' גי' של קרי"ש ושאר הוספות לא יאמר בת"ב. [הגר"ניק זצ"ל (קע"מ פ"ח הגה ט)].

ללמוד בעיון בדברים המותרים

מותר ללמוד אף בעיון בדברים המותרים, אבל לימוד מתוך פלפול שאלה ותירוץ, אסור. [חזו"א (דברי סופרים קיצור הל' אבלות עמי' ג אות כד) והגרשו"א זצ"ל (שם פט"ו"ו הגה א)]. וכן מדויק במ"ב (ס"ק ד). ודעת האור לציון (שם) להקל ללמוד בעיון למי שבלא"ה יתבטל לגמרי מלימודו. ועיי שמענתא עמיקתא גליון ק"נ].

לימוד ע"ה הברותא בדברים המותרים

מותר ללמוד בדברים המותרים אף בחברותא. [חזו"א (דברי סופרים הל' אבלות עמי' ג אות כד). אלא דלכאז' צ"ע, דהרי פסק השו"ע (יו"ד סי' שפד סעי' ד) לענין אבל דרשאי ללמוד בינו לבין עצמו, אבל אינו לומד עם אחרים, ע"כ. וכ"כ במ"א (סי' תקנד ס"ק ב), וצ"ע]].

כתיבת חידושי תורה

י"א שמותר לכתוב חידושי תורה שהתחדשו לו במקרה (אע"פ שאסור ללמוד בדברים אלו בת"ב). [נערו"ש (יו"ד סי' שפד אות ח)]. ויש אוסרים. [הגר"ש קלוגר זצ"ל (האלף לך שלמה יו"ד סי' שזב) ושערי"ת (סי' תקנד ס"ק כ)]. ומ"מ מי שיודע בעצמו שודאי ישכח עד הלילה יכול לציון מה שחידש ראשי דברים כדי לעורר הזכרון ולהעתיקו אחר כך. [שד"ח (מעי' בהמ"צ סי' ב אות ז)]. ודברים המותרים ללמוד בהם, מותר לסכמם בכתב. [נע"י בזה בשמענתא עמיקתא גליון ק"נ].

לחכין קריאת התורה

בעל קורא הקורא קריאות היום רשאי לחזור עליהן בת"ב. [רמ"א (שם סעי' ד) ומ"ב (ס"ק ח)].

הוראת איסור וחיתר ודיני ממונות

אסור להורות הוראה אם לא לחולה הצריך עכשיו (או הוראה אחרת הצריך לשואל בת"ב). ואסור לדון דיני ממונות, מיהו אם אין הבע"ד יכולין להמתין עד למחר שנחוצים לדרכם מותר. [מ"א (סי' תקנד ס"ק ח) ומ"ב (ס"ק ה). ומשי"כ הוראה אחרת כו', כן מוכח מהרמ"א (יו"ד סי' שפד סעי' א) שהוא מקור המ"א הנ"ל. וכן הוא בערוה"ש (יו"ד סי' שפד אות ז)].

שינה על הקרקע

יש נוהגים לשכב בליל ת"ב מוטח על הארץ, ומשים אבן תחת ראשו. [שו"ע (סי' תקנה סעי' ב)]. וי"א שעכ"פ יש לאדם להצטער בענין משכבו בליל ת"ב, שאם רגיל לשכב בבי' כרים לא ישכב כי אם באחד, ויש בנ"א משימים אבן תחת מראשותיהם, זכר למה שנאמר : ויקח מאבני המקום (בראשית כח, יא) שראה החורבן. מיהו עוברות או בנ"א חלשים שאינם יכולים להצטער, אינן חייבים בכל זה. [רמ"א (סי' תקנה סעי' ב) ומ"ב (ס"ק יז-)].

הרחקות

נכון שלא לישן יחד בליל ת"ב. [שו"ע (סעי' יח)]. ובלילה יש להחמיר בנגיעה וביום יש להקל. [מ"ב (ס"ק לו) וכתב השעה"צ (אות מד) דאם בת"ב הולכות מקושטות יש להחמיר בו אף ביום]. ושאר הרחקות המבוארות ביו"ד סימן קצ"יה לא נהגו בהן איסור. [הגרשי"א זצ"ל (קע"מ הגהות הגרח"ק פ"ח אות לח) ותו"ה (חי"ג ססי' קעח)]. וי"א שנכון להחמיר בזה. [מהמ"ב משמע דאין איסור אלא בנגיעה דחמיר טפי. ועיי בכח"ח (אות קפה) שהביא בשם הבא"ח שכונן להחמיר לענין הושטה. ומסתבר דה"ה בשאר הרחקות דהרי חמורים הם מהושטה, עיי בפוסקים בסיומן הנ"ל].

ישיבה על הקרקע

ישיבה על הקרקע

ליל ת"ב ויומו, יושבים על הארץ עד תפלת מנחה. [שו"ע (סי' תקנט סעי' ג)]. ונוהגים להקל בזה לאחר חצות היום. [רמ"א (שם)].

ספסלים נמוכים

מותר לשבת על ספסל נמוך למי שקשה לו לשבת על הארץ. [מ"ב (ס"ק יא)]. וכל שיושב בגובה של עד ג"ט מותר. [דעת תורה (יו"ד סי' שפז). ועיי"ש שכתב דכל זה דוקא כשאין חלל מלמטה, אבל אם יושב על כסא ויש חלל מלמטה אז כל שיש חלל טפח הוי הפסק ולא חשיב שיושב על הארץ]. ואי"צ לדקדק בספסלים נמוכים שיהיו גובהם פחות מג"ט, אלא העיקר שיהיו נמוכים מהרגיל. [חזו"א (אחרות רבנו ח"ב עמי' קלח) והגרשו"א זצ"ל (שם הגה 25)]. ויש מפוסקי ספרד שחורו לשבת בגובה פחות מטפח. [בן איש חי (דברים אות כ) וכה"ח (סי' תקנב אות ז)]. ועיי בגשר החיים (פ"כ אות ה ס"ק יא)].

ישיבה בכלי תחבורה

מותר לנסוע במכונית, אוטובוס וכדו' אע"פ שצריך לשבת כדרכו. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש פע"א אות טז)]. ומ"מ בנסיעה באוטובוס אם אין מקום דחוק ויש אפשרות לעמוד ואין הנסיעה ארוכה מדי ראוי לעמוד ומ"מ א"צ להמנע מנסיעה כאשר אין אפשרות לעמוד. [הגרשו"א זצ"ל (שם אות ו)].

להריח בשמים

יִיָא שאין להריח בשמים בתנ"ב משום תענוג, ויִיָא שדוקא במוצ'יש (כשחל תנ"ב ביום ראשון או נדחה) אסור משום דהוי תענוג להשיב נפש יתירה. [שעה"צ סי' תקנו ס"ק א.]. ולמעשה יש להמנע. [כה"ח (אות ד) והגרש"א זצ"ל (אשרי האיש פע"א אות לה)].

הרהת טבק

אף על פי שהרהת טבק קילא מהרהת בשמים מ"מ ראוי להמנע ממנה (אא"כ עושה לצורך ריפור). [הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש פע"א אות לה)].

עשיית מלאכה ומשא ומתן

מנהג להמנע מעשיית מלאכה

מקום שנהגו לעשות מלאכה בתנ"ב עושין, במקום שנהגו שלא לעשות אין עושים אפי' בלילה, ובכל מקום תנ"ח בטלים, וכל הרוצה להחמיר עיי' להתנהג כמנהג התנ"ח רשאי. [שו"ע (סי' תקנד סעי' כב) ומיב (ס"ק מג)]. ולא נהגו באיסור מלאכה כי אם עד חצות. [רמ"א (שם)]. והנוהגים שלא לעשות, עושים כן שלא להסיח דעתם מהאבלות. [מ"ב (ס"ק מג)].

מלאכה ארעית

במקום שנהגו להחמיר, נוהגים להמנע מכל מלאכה שיש בה שיהוי קצת, אפי' מעשה הדיוט, אבל דבר שאין בה שיהוי, כגון הדלקת נרות וכדו', מותרת. [רמ"א (שם)].

ע"י עכו"ם

אפי' במקום שנהגו שלא לעשות, מותר עיי' אינו יהודי, אפי' בביתו. [שו"ע (סעי' כב)]. ואם א"א בנכרי מותר לעשותה בעצמו כמו בחוה"מ. [מ"ב (ס"ק מז)]. אכן לבנות בנין דאוושא מילתא אסור אפי' עיי' עכו"ם. [מ"ב (ס"ק מז)]. ואם עושה בקבלנות עיי' גוי מותר. [מ"ב (סי' תקנא ס"ק יב)].

דבר האבד

מלאכת דבר האבד מותרת, כדרך שאמרו בחולו של מועד. [שו"ע (סעי' כג). ועי' בערוה"ש (אות כא) שכת' דמטעם זה כשחל יום השוק בתנ"ב אנו מתירים לאופים לאפות לחם בבוקר כדי שיהא מוכנים ליום השוק דגם זה הוי כדבר האבד וכן ביריד או שיירות באים מותר לקנות מהם אפי' במקום שאין עושין מלאכה וכי"ש למכור אך מה שיכול לעשות בצינעא יותר טוב, עי"כ].

פרקמטיא

פרקמטיא להרויח ולהשתכר במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה אסור, ובמקום שנהגו לעשות, מותר אלא שממעט שאפי' משכנס אב ממעטין מלישא וליתן (ועי' משי"כ לענין זה בהלכות מצויות לימי בהמ"צ – גליון רכ"ז). [שו"ע (סי' תקנד סעי' כב)]. ולאחר חצות שרי. [עיי"ש ברמ"א. ושם מייירי לענין מלאכה, אלא שבשו"ע משמע שהא בהא תליא. וכן מבואר במ"ב (ס"ק מט)].

פרקמטיא אכורה

אף במקום שנהגו לאסור פרקמטיא, אם יש יריד מותר למכור משום שהוא דבר האבד וכמו כן מותר לקנות מהם עיי' עכו"ם אפי' קודם חצות, אבל עיי' עצמו יש להחמיר אם הוא בפרהסיא ולרבים. [מ"ב (ס"ק מח). ובה"ל (שם). ובמ"ב (שם) כתי' שלא יעשה בעצמו משום היסח הדעת מהאבילות. ויש ליישב הטעמים, ואכמ"ל].

סימן ברכה

כל העושה מלאכה בתנ"ב, אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה. [שו"ע (סי' תקנד סעי' כד)]. ואפי' במקום שנהגו לעשות, ואף לאחר חצות, אלא שכל זה דוקא כשקובע עצמו למלאכה ומסיח דעתו מהאבילות. ועי"כ אף שמותר לעשות מלאכה ולישא וליתן אחר חצות לא ימשוך בעסקיו כדי שלא יסיח דעתו מן האבילות. [מ"ב (ס"ק מט) ושעה"צ (אות ג)].

קנית ומכירת דברי מאכל

נוהגים למכור ולקנות דברי מאכל, אף קודם חצות. [כה"ח (סי' תקנד אות קו)].

קייטנות

מותר לערוך קייטנה בתנ"ב עיי"מ להקל על הורי הילדים להתענות. ומ"מ אין על המארגנים לקחת הכסף בתורת תשלום אלא בתורת מתנה. [הגרש"א זצ"ל (תורת המועדים אות כז)]. ויקחם לפני או אחרי תנ"ב שהרי אין נותנים מתנות בתנ"ב.

ציצית ותפילין

עטיפת הטלית

בהרבה מקומות נוהגים שלא להתעטף בטלית בתנ"ב בשחרית, אלא לובשים טלית קטן תחת בגדיו בלא ברכה, ובמנחה מברך עליו. [עיי' שו"ע (סי' תקנה סעי' א) ומ"ב (ס"ק ד)]. ומי"מ אם פשט הציצית בלילה צריך לברך עליו בבוקר. [מ"ב (ס"ק ב)]. ואם אפשר לא יפשוט הטי"ק בלילה לצאת דעת הסוברים שאין צריך לברך. [עיי' סדור של הגר"י עמדין ובלוח אר"י. וכן נהג הגרש"א זצ"ל (שם הגה 32)].

אחיזת הציציות בשעת אמירת קרי"ש

המנהג שלא אווזים בציציות בקרי"ש של שחרית. [הגרנ"ק זצ"ל (קע"מ פי"ח הגה לד) ועוד].

הנחת תפילין

בהרבה מקומות נוהגים שלא להניח תפילין בתנ"ב בשחרית, ובמנחה מניחים התפילין ומברכים עליהם (והנוהג להניח תפילין של רי"ת מניחם במנחה). [שו"ע (סעי' א) ומ"ב (ס"ק ד)].

הליצת התפילין לפני מעריב

יש לחלוץ התפילין קודם תפלת ערבית. [מ"ב (סי' ל ס"ק ח), עיי"ש שמבואר דהקפידא היא כשאינו נמצא בצנעא. ועי' עוד בכה"ח (סי' תקנה אות ח)].

אמירת פרשת קדש לי

יִיָא שיש להיזהר שלא לקרא בעת הנחת התפילין, פרשיות ק"ש וכן פרשת קדש דהוא רק כקורא בתורה ותנ"ת אסור כל היום. [מ"ב (סי' תקנה ס"ק ח)]. ויש מקילים בזה. [כה"ח (שם אות ז) ושבת הלוי (ח"ט סי' קלא אות ב) ושכן הוראת רבותינו]. וכן הדין לענין הפסוקים "ומחכמתך קל עליון" ו"ראשתך וגו'" לנוהגים לאומרם כל יום.

הנחת תפילין למי שאוכל בתנ"ב

חולה האוכל (אכילת קבע) בתנ"ב, יִיָא שאינו מניח תפילין בשחרית. ואם בא לאכול לאחר חצות נינח תפילין לפני האכילה ובתפלת מנחה יניחם שנית. [הגרש"א זצ"ל (פטי"ז אות ו)]. וי"א שאם מתפלל שחרית תוך ביתו ביחידות יתפלל עם התפילין, ואם מתפלל בבהכ"נ יתפלל בלא תפילין, ובכל אופן במנחה יכול להתפלל עם התפילין שלא לפרוש מן הצבור. [שבת הלוי (ח"ט סי' קלא אות ב)].

הוספות בתפלה

נחם ועננו

בתנ"ב אומר בבונה ירושלים נחם ה' אלקינו את אבלי ציון וכו', ועננו וכו' בשומע תפלה, ואם לא אמר לא זה ולא זה, אין מחזירין אותו. [שו"ע (סי' תקנו סעי' א)]. ולפי מנהג בני אשכנז אין אומרים נחם רק בתפלת מנחה של תנ"ב, לפי שאז הצינו במקדש אש ולכן מתפללים אז על הנחמה. [רמ"א (שם)]. וכמו כן הקהל אינו אומר עננו אלא במנחה (לפי מנהג זה). [רמ"א (סי' תקסה סעי' ג)].

אמירת נחם ועננו למי שאינו מתענה

מי שאינו מתענה (דהיינו שאכל כשיעור) אינו אומר עננו. [ביה"ל (סי' תקסה על סעי' א ד"ה בין ודעת הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"ג אות ז) שיאמר עננו ויגיד י"ביום צום התענית הזה"י]. מיהו אומר נחם בתפלת יו"ח. [כן מוכח מהמ"ב (ס"ק ה) שדוקא לענין בהמ"ז יש מח' אם יזכירנו. וכן פסק האור לציון (ח"ג פכ"ט אות ז)]. ועיי"ן עוד פרטים בזה בהל' מצויות לד' תעניות – גליון רכ"ו.

שכה לומר נחם

אם לא אמר נחם, אין מחזירין אותו. [שו"ע (סי' תקנו סעי' א)]. ואם נזכר קודם שחתם רצה אומרו שם דהיינו קודם ותחינה ואי"צ לחתום בברוך מנחם ציון אלא ותחינה עיינו עד סוף הברכה. [מ"ב (ס"ק ב)].

שכה לומר עננו

אם לא אמר עננו, אין מחזירין אותו. [שו"ע (סי' תקנו סעי' א)]. ועיי"ן עוד פטורים בזה בהלכות מצויות לד' תעניות – גליון רכ"ו.

הכנות לצורך מוצאי תנ"ב

כיבוד הבית והצעת המיטות

אין מציעין המטות ואין מכבדין את הבית קודם חצות. [ערוה"ש (סי' תקנד אות כא)]. ויש הנוהגים בעדות המזרח ששופטים ומסדרים את הבית בתנ"ב אחר חצות סימן שמתכוננים לגאולה. [מועד לכל חי (פלאגי סי' י אות פז) ובמבית לוי (עמ' מט) כתי' שאין זה מנהג בני אשכנז].

שטיפת כלים

אין להדיח ולשפשף הכלים בליל תנ"ב, ולאחר חצות מותר. [עי' במקור חיים (ססי' תקנד)]. (ועי"כ יש להזהר בתנ"ב החל במוצ"ש שלא לשטוף הכלים שנותרו מסעודות שבת, אלא ישרה אותה במים בלבד).

הכנת מזוודות והפצים לצורך מוצאי תנ"ב

אין להתעסק באריות חפצים וארגון נסיעה לצורך מוצאי תנ"ב (כגון בחורי ישיבות החוזרים לביתם מוצאי תנ"ב). [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פטי"ו סוף הגה 45)].

מוצאי התענית

הברלה במוצאי הצום (שחל במוצ"ש)

בליל מוצאי תנ"ב מבדיל על הכוס, ואינו מברך על הנר (אפי' אם לא בירך במוצ"ש) ולא מברך על הבשמים. [שו"ע (סי' תקנו סעי' א) ומ"ב (ס"ק ד)]. וכמו כן אינו אומר לפני ברכת הגפן הנה א-ל וכו'. [נש"שכ (פס"י אות מד) ולוח אר"י]. ומותר לשתות בעצמו וא"צ ליתן לתינוק. [מ"ב (ס"ק ג). ובלוח אר"י כתב שאם יש קטן עדיף שהוא יטעם]. ומי"מ בתפלה אי"צ להבדיל כיון שהבדיל מאתמול ואפי' שכח אתמול להבדיל בתפלה גי"כ אי"צ עתה להבדיל. [מ"ב (שם)].

טעם ללא הברלה

חל תנ"ב במוצ"ש ושכח להזכיר "אתה חוננתנו" בתפלת ערבית, ובמוצאי הצום שכח ואכל קודם הבדלה, יש להסתפק אם חוזר ומתפלל ערבית. [הגרשז"א זצ"ל (שם פטי"ו אות ג)]. ועל כן נראה שראוי לחזור ולהתפלל ויתנה שאם אינו מחויב היא תפלת נדבה.

אכילת בשר ושאר דיני אבלות

אם חל תנ"ב בשבת ונדחה ליום א', מותר לאכול בשר ולשתות יין ביום ב' (אפי' לפני חצות), אבל בלילה, לפי מנהג בני אשכנז, אסור מפני אבילות של יום. [רמ"א (סי' תקנח)]. ומי"מ דוקא בשר ויין אסורים (פרט ליין של הבדלה) אבל תספורת מותרת אף מהלילה. [מ"ב (ס"ק ד)]. והי"ה רחיצה וכיבוס. [משמעות הפוסקים הני"ל. וכן דעת הגרשז"א זצ"ל (שם אות יז) דלא כלוח אר"י שכת' שנוהגים איסור בדברים אלו]. ומנהג בני ספרד להתיר אף אכילת בשר ושתיית יין. [כה"ח (סי' תקנא אות קל וסי' תקנח אות יט)].

ברכת מעין ג' אחר הברלה

אם עשה הבדלה במוצאי תנ"א, ודעתו לילך ולסעוד סעודת פת, אין לו לברך מעין שלש, וברכת המזון תפסור בכת מעין שלש של היין (אולם בהבדלה במוצ"ש, במשך השנה יש לברך מעין ג', ואם לא בירך קודם הסעודה לא מברך אחר כך, כמבואר במי"ב סי' רצ"ט סי"ק כ"ט). [הגרש"א זצ"ל (ישא יוסף ח"ג סי' קנד)].

קידוש לבנה

טעמימה לפני קידוש הלבנה

לפני שמקדש הלבנה צריך לטעום ממאכל. ואם בידו לקדש הלבנה בצבור יכול לקדש עמהם אף שלא טעם משום ברוב עם עם הדרת מלך. [מ"ב (סי' תכו ס"ק יא) ושעה"צ (אות ט)].

לבישת נעלים

במוצאי תנ"ב צריך ליזהר שלא לקדש בלי מנעלים. [מ"ב (סי' תכו ס"ק יא)]. וגם ההולכים בנעלי גומי וכדו' עליהם להחליף נעלים קודם קידוש לבנה, ולא רק הנוהגים ללכת יתף. [הגרח"ק זצ"ל (אשי ישראל פי"מ הגה נא)].

שירת טובים מאורות

יִיָא שמי שנוהג לקדש הלבנה אחרי תנ"ב יכולים לשיר הפזמון "טובים מאורות". בפרט במוצאי תנ"ב נדחה. (עי' בזה משי"כ בהלכות מצויות לתעניות – גליון רכ"ו).

לשלוח בקשה לדוא"ל: amikta@amikta.co.il

לשאלות והערות ניתן להתקשר לפל' 052-767-0503

להצטרפות לרשימת התפוצה ללא עלות ניתן

© **שמעתא עמיקתא** – להצלחת התורם ומשפחתו –